

Šikanovanie v školskom prostredí – podceňovanie jeho prevencie a riešenia môže byť nebezpečné.

Kľúčovou osobou v prevencii a boji proti šikanovaniu v škole je empatický, odborne pripravený pedagóg, ktorý má všestrannú podporu zodpovedných školských predstaviteľov.

Rámec pre riešenie problému šikanovania v školskom prostredí na Slovensku poskytuje základný dokument, vydaný MŠ SR: Metodické usmernenie č. 7/2006-R z 28.marca 2006 k prevencii a riešeniu šikanovania žiakov v školách a školských zariadeniach, v ktorom sú zosumarizované návrhy, spôsoby a opatrenia (legislatívne odkazy) na prevenciu a riešenie šikanovania v školskom prostredí.

Z dôvodu rozlíšenia, čo je a čo nie je šikanovanie, je potrebné venovať pozornosť definícii šikanovania.

Slovo šikanovanie pochádza z francúzskeho „chicane“, čo znamená **opakované zámerné** obťažovanie, prenasledovanie, týranie, manipulovanie, ponižovanie niekoho, kto sa nemôže alebo nedokáže brániť. Hlavným znakom šikanovania je nerovnováha moci/sily, pričom **zahŕňa všetky formy psychického a fyzického násillia** páchaného jedincom alebo skupinou voči obeti.

Za šikanovanie označujeme také správanie, keď jeden alebo viac žiakov **úmyselne a opakovane ubližuje** vybranému žiakovi, **robí (hovorí)** niečo, čo je mu **nepríjemné**. Môže sa prejavovať ako:

- slovná agresia: nadávky, posmievanie, urážky, vyhrážanie, výsmech, nevhodné vtipkovanie a zosmiešňovanie obete;
- fyzická agresia: strkanie, facky, kopance, bitie, navádzanie iných na bitku, vyhrážanie sa nožom, palicou, škrtenie, ťahanie za vlasy, pichanie kružidlom či ceruzkou;
- iná agresia: poškodzovanie alebo skrývanie vecí obete, trhanie, ničenie pomôcok, či oblečenia, počarbanie zošita, učebnice, úloh, privlastňovaním si vecí obete;
- psychické manipulovanie a týranie: zadávanie nezmyselných príkazov, nútenie k posluhovaniu a k noseniu rôznych vecí - desiata, cigarety, peniaze, šminky...

Ako sa šikanovanie vyvíja (ak sa hneď nepodchyti a nerieši sa)?

Rozvinuté šikanovanie sa neobjavuje zo dňa na deň. Má svoje zákonité **etapy vývoja** – od na prvý pohľad „nevinného“ štádia môže postupne vyústiť až do činnosti nadobúdajúcej parametre trestného činu, v krajnom prípade nie je vylúčená až samovražda obete ako dôsledok šikanovania.

1.stupeň: šikanovanie sa začína „nevinným“ ostrakizmom, ktorý sa prejavuje prevažne **psychickými formami násillia** - ignorovaním, prehliadaním obete, vylúčením zo skupiny, neustálymi miernymi nadávkami, posmievaním, ohováraním a intrigovaním, bráním desiaty alebo iných vecí.

Ak sa obeť nedokáže brániť, nikomu to nepovie a nikto v triede sa ho nezastane, vzniká riziko druhého štádia.

2.stupeň: postupne (niekedy ako výsledok skúškového stresu, neistoty, nahromadenej agresie alebo len nudy agresorov) sa začína **objavovať a stupňovať fyzická agresia** - občasné, ale opakované strkanie, potkýnanie, ťahovanie oblečenia, ťahanie za vlasy, podtrhávajúce stoličky, odstrkovanie, bitky, facky vyhliaďnutej obete.

Ak to pedagóg ani rodič neodhalí alebo to podceňuje, obeť sa (pod vplyvom strachu) nedokáže brániť, ostatní v triede mu nepomôžu, šikanovanie sa zosilňuje a prechádza do ďalšej fázy.

3.stupeň: v triede sa vytvorí jadro - k hlavnému **agresorovi sa pridajú ďalší**, utvorí sa skupinka dvoch alebo troch šikanovateľov, ktorí už postupujú systematicky a cieľavedome s **cieľom upevňovať svoju moc** a vplyv nielen na vybranú obeť, ale aj na ostatných spolužiakov.

Ak ani v tejto etape nedôjde k odhaleniu a riešeniu šikanovania v škole alebo na podnet rodiča vzniká ďalší stupeň – už rozvinutého šikanovania.

4.stupeň: k agresívnej skupinke sa pridávajú ďalší a zvyšok triedy začína obeť z rôznych príčin ignorovať a úplne vylučovať zo svojej spoločnosti, dokonca sa aj zúčastňovať na šikanovaní. **Šikanovanie sa** v „nakazenej“ triede v podstate **akceptuje ako normálne** správanie (nepísaný zákon), začína sa šíriť **po celej škole** a nadobúdať každodenný charakter.

5. stupeň: všetci rešpektujú normy „šikanovania“, agresori strácajú posledné zvyšky zábran, šikanovanie u nich môže nadobudnúť charakter závislosti a v škole „malej epidémie“, ktorej riešenie si vyžaduje veľa energie, pomoc odborníkov a navyše negatívne ovplyvní aj povest' školy.

Typy agresorov- iniciátorov šikanovania (podľa M. Kolára)

1.typ: **primitívny**, hrubý, impulzívny, s problémovým správaním, s narušeným vzťahom k autorite (často ako výsledok agresie v rodine- telesné tresty). Forma šikanovania: tvrdá fyzická agresia, založená na strachu.

2. typ: **slušný**, kultivovaný, narcistický, úzkostný (rodinná výchova dôsledná, „vojenská“ bez lásky) Forma šikanovania: cielené a rafinované násilie, bez svedkov alebo cez prostredníkov.

3.typ: „**vtipkár**“, optimistický, obľúbený, sebavedomý, „ukecaný“ (bežná rodina, možná absencia duchovných a mravných hodnôt v rodine) Forma šikanovania: (málo empatické) násilie pre zábavu a humor.

V niektorých prípadoch, hlavne **medzi dievčatami (a šikanovaní telesne postihnutí žiakov v bežnej triede)** prevláda forma priamej a nepriamej verbálnej agresie, resp. **psychické formy šikanovania** (niekedy označované ako psychoteror). **Svojimi formami, účinkom a krutosťou je porovnateľná s fyzickou agresiou.** Prejavuje sa **nemilosrdným vysmievaním, odmietaním, pokorovaním, dômyselne cieleným zraňovaním a intrigovaním.** Výsledkom býva celkové zvrútenie obeť (môže vyústiť do nutnosti psychiatrickej liečby, dokonca až do pokusu o samovraždu), pričom možnosti dokazovania sú veľmi obmedzené, pretože psychické šikanovanie sa dá dobre maskovať a jej realizátorkami bývajú nezriedka sociometrické hviezdy triedy ako zručné manipulátorky s mienkou celej triedy.

Aké typy žiakov bývajú najčastejšie obeťou šikanovania?

- typ citlivý, tichý, utiahnutý, nepriebojný, slabší, pomalší;

- typ, ktorý sa **niečím odlišuje** od ostatných – farbou pleti, názormi, vierou, rečou, nejakou telesnou odlišnosťou (menší, tučnejší, krívajúci, s okuliarmi, chorľavý,)
- žiak, ktorý **sa dobre učí, ochotne pomáha**, je usilovný a svedomitý, v niečom vyniká
- ale aj typ, ktorý **úmyselne** (z rôznych závažných príčin) **provokuje**

(Ako) môže pedagóg rozoznať obeť šikanovania?

Empatickým pozorovaním so záujmom o žiaka môže pedagóg zaregistrovať tieto, dlhšiu dobu pretrvávajúce, znaky správania obetí:

- prestávky trávajú osamotene, nemajú kamarátov (opakovane),
- počas prestávok sa vyskytujú čo najviac v blízkosti učiteľa,
- pôsobia smutne, neisto, ustrašene alebo plačlivo,
- často mávajú rozhádzané, špinavé, neusporiadané veci (v taške aj na lavici),
- začínajú sa opakovane vyhýbať škole – zvyšuje sa počet ich ospravedlnených a postupne aj neospravedlnených vymieškaných hodín,
- spolužiaci ich prehliadajú, odmietajú, nechcú vedľa nich sedieť, ani sa s nimi inak kontaktovať, napr. pri spoločných, či súťaživých činnostiach,
- začínajú „strácať“ pomôcky, peniaze a iné veci,
- desiati opakovane „dobrovoľne darujú“,
- často navštevujú toaletu počas vyučovacej hodiny,
- vyhľadávajú „bezpečnú“ cestu domov, vyčkávajú, kým všetci spolužiaci neodídu,

Šikanovanie okrem toho, že ohrozuje duševné a fyzické zdravie žiaka, znižuje aj jeho výkon, má zásadný vplyv na jeho výchovno-vzdelávacie výsledky. Príčin šikanovania je viac - od tradičného tlaku spoločnosti (správať sa ako silný muž) , motívu krutosti, ktorý spôsobuje potešenie pri utrpení inej osoby až po zvedavosť a nuda, spojenú s túžbou po vzrušujúcich zážitkoch. Výskumy odborníkov potvrdzujú, že táto forma agresie je v našich školách jedným z najrozšírenejších sociálno–patologických javov. Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie túto nelichotivú situáciu dokumentuje aj nasledujúcimi zisteniami (2002-2003):

Z 2776 opýtaných siedmakov a ôsmakov (výskum sa uskutočnil na 20 základných školách v Bratislave, Košiciach, Námestove a Dolnom Kubíne) ich až 44% priznalo, že prišli do kontaktu so šikanovaním. Pričom takmer 31% detí z tohto súboru sa so svojim trápením nezdôverilo nikomu. Z necelých 70% obetí šikanovania, ktoré k tomu nájdu odvahu, sa takmer polovica (49%) podozrieva kamarátom a spolužiakom, len 33% to povie rodičom a 13% šikanovaných detí hľadá pomoc u učiteľov.

Najnebezpečnejšími miestami šikanovania sú triedy počas prestávok, čo uviedlo 39% opýtaných a chodby (24%). Ako agresori boli najčastejšie uvedení spolužiaci, vo viac ako 25% prípadov sa jedná o žiakov z inej triedy.

Aj výsledky výskumu Ústavu informácií a prognóz školstva (UIPŠ, 2005) potvrdzujú, že šikanovanie sa najčastejšie objavuje v škole (52,6%). Z výsledkov ich výskumu vyplynulo, že 21,0% oslovených žiakov základných škôl bolo svedkom šikanovania.

Prečo sa šikanovaniu na školách darí ? Okrem iného **prispeva** k tomu celková (nie veľmi priateľská) **klíma** našej **školy**, zložitá **dokazovanie**, nevhodné správanie niektorých pedagogických pracovníkov, pre ktoré je typické **zosmiešňovanie a ponížovanie žiaka** a v mnohých prípadoch aj **ľahostajnosť, či neochota riešiť** tento problém manažmentom školy. Faktorov, ktoré ovplyvňujú vznik toho javu je oveľa viac, k vzniku významne prispeva

samotná spoločnosť s jej morálnymi a etickými hodnotami (známy fakt, že škola je mikromodel spoločnosti), výchova v rodine a mnohé iné, preto jej riešenie určite nie len záležitosťou školstva, no škola má pri jeho riešení zásadnú zodpovednosť. Rodič „odovzdáva“ povinne na základe zákona svoje dieťa v dobrom zdraví na dobu od 8 do 14,00 hod. škole; škola nesmie dopustiť, aby mu ho po tejto dobe „vrátila“ späť so zničenou dušou a veľa krát aj telom - s následkami na celý život.

Prevencia a samotné riešenie, resp. odstraňovanie šikanovania má pre školu strategický význam. Prečo?

Hoci je predchádzanie a boj proti šikanovaniu jednou zo základných výchovných úloh školy, odhliadnuc od toho, že priamo súvisí aj so zaistením bezpečnosti školského prostredia, má navyše kľúčový význam pre vzdelávaciu činnosť školy.

Pretože (exaktne to dokazujú skúsenosti zo zahraničia, napr. Škandinávie), **ak si škola pripraví a úspešne aplikuje postup na obmedzenie šikanovania, jeho výsledkom bude zlepšenie celkovej klímy v škole, disciplíny, poriadku, zníženie vandalizmu a väčšia spokojnosť detí i rodičov, čo povedie k lepším vzdelávacím výsledkom a zvýšeniu kreditu školy ako takej.**

U (niektorých) riaditeľov a pedagógov, ktorí si predchádzajúce fakty z rôznych príčin nechcú, či neradi uvedomujú prevládajú **tieto formy „riešenia“** problému šikanovania:

- a) **tabuizácia**, popieranie existencie
- b) podceňovanie, **bagatelizácia**
- c) **odborná nepripravenosť (a neochota)** riešiť problém

Dôvody sú rôzne, no najčastejšie to býva:

1. „Obranný“ postoj riaditeľa pri sťažnosti (inšpekcia) alebo žiadosti na riešenie (rodič). Riaditeľ má pocit, že nesmie pripustiť fakt šikanovania (nevedomá úroveň pocitu viny, že nedokázal „ustrážiť“ bezpečnosť v škole), snaží sa preto presunúť vinu na obeť a rodičov obete.
2. Ignorovanie a nepripúšťanie si problému šikanovania paradoxne v mene zachovania dobrého mena školy (menežnetu školy) u rodičovskej verejnosti i nadriadených inštitúcií.
3. Neochota riešiť problém (zložité dokazovanie, nátlak, zastrašovanie).

Aké chyby robia pedagógovia (i rodičia) pri vyšetrovaní („prevaleného“) šikanovania?

- vyšetrujú bez premysleného (vopred školou pripraveného) postupu – často aj obeť spoločne s agresorom bezprostrednou konfrontáciou
- nedokážu odlíšiť nepravdivé tvrdenia falošných svedkov, ktorých ovplyvnili agresori
- neuvedomujú si dostatočne traumy obete a nechápu paradoxný pocit viny obete
- chýbajú im dôležité odborné informácie, napr. že medzi obeťou a agresorom často vzniká závislosť, ba až identifikácia obete s agresorom
- neuvedomujú si, že šikanovaním môže byť ovplyvnená a „nakazená“ celá trieda, niekedy i celá škola
- **neodborným postupom sa môžu dopustiť fatálneho omylu, kedy je obeť vyhlásená za agresora**

Aké sú problémy pri dokazovaní šikanovania?

1. Od obete je **ťažké získať (podrobné) objektívne informácie**, pričom dôvody môžu byť rôzne: zo strachu odmieta vypovedať aj svedčiť, má zvnútornený zákaz „bonzovať“, osvojenú skupinovú pseudomorálku, paradoxne sa identifikuje s agresorom
2. **Agresori** si nepriznávajú pocit viny, na svoju **obhajobu používajú klamstvo**, doplnené falošnými svedkami, neštítia sa ani vydierania a nátlaku
3. Ostatní **svedkovia** (spolužiaci) môžu byť **ovládaní skupinovou pseudomorálkou a strachom**, a tak nemusia byť zdrojom pravdivých informácií

Odporúčaný postup pri riešení šikanovania v škole – hlavné zásady

Nikdy nekonfrontujte šikanovaného s agresorom a dôsledne chráňte obeť!

1. **Individuálne** a postupne sa **porozprávajte** najskôr so všetkými žiakmi v triede (**svedkami šikanovania**). Výpovede si zapisujte, sumarizujte dokumentáciu a dôkazy
2. **Následne** zrealizujte **individuálne rozhovory s agresormi**. Využite dôkazy, ale bez toho, aby ste prezradili ich zdroj
3. **Individuálne sa porozprávajte s rodičmi obete, získajte ich pre spoluprácu. Individuálne sa porozprávajte s rodičmi každého agresora. Pokúste sa ich získať na riešenie, vhodnou formou** ich upozorníte aj na možné kvalifikovanie šikanovania z legislatívneho hľadiska (trestný čin vydierania, útľaku, ublíženia na zdraví, týrania, obmedzovania slobody alebo lúpeže, úmysel ublížiť)
4. Vyvodzujte **jednoznačné tresty podľa miery previnenia agresorov** (od zníženej známky zo správania, až po vylúčenie zo školy, preradenie do výchovného ústavu, oznámenie polícii)
5. Oznámte triede, **ako budú vinníci potrestaní a zabezpečte realizáciu „liečenia“** celej triedy (prípadne školy) za pomoci kvalifikovaných odborníkov (Pedagogicko-psychologické poradne).
6. Zavedte **dôslednú nulovú toleranciu** k akýmkoľvek **prejavom šikanovania a násilia** v školských dokumentoch a každodennej praxi - **u žiakov i všetkých pedagogických pracovníkov**.

Námety a odporúčania na realizáciu prevencie šikanovania v školskom prostredí:

Je všeobecne známym faktom, že prevencia má svoje nespochybniteľné pozitíva – je jednoduchšia, účinnejšia a lacnejšia, než „liečba“, či odstraňovanie už rozvinutého šikanovania v škole.

Základným predpokladom úspechu je to, že zameranie na prevenciu musí byť **obsiahnuté v celom výchovno-vzdelávacom procese školy a prijaté všetkými pracovníkmi školy** (nevyhnutná je aj podpora zodpovedných predstaviteľov školskej politiky).

Podstata spočíva v (správnej, demokratickej, pozitívnej) **klíme školy**, ktorej tvorcom a zároveň recipientom je:

Vedenie (manažment) školy – má **zásadnú úlohu** pri jej tvorbe, podpore a udržiavaní, v čom spočíva? **Riadenie a komunikácia nie je direktívne**, ale založené na spolupráci, dôvere, spravodlivosti a rovnakom prístupe k zamestnancom, na konštruktívnom riešení problémov a konfliktov s vylúčením možnosti intríg a v neposlednom rade v chápaní, no dôslednom prístupe k žiakom svojej školy, pre ktorých je uznávanou autoritou.

Každý pedagogický zamestnanec školy – má nespochybniteľne kľúčové postavenie pri vytváraní sociálne pozitívnej klímy školy/triedy, ktorá sa odráža vo vzťahu k žiakovi, k jeho vzdelávaniu a výchove a správnom prístupe k rodičom. Okrem pedagogického majstrovstva **pri vzdelávaní**, s využívaním celého spektra overených, **efektívnych a pokiaľ sa dá prít'azlivých metód, podstata prevencie spočíva v kombinácii a rovnováhe prirodzenej autority učiteľa a posilnení demokracie a kooperácie v triede/škole**. Ako sa to dosiahne? Neučí nudne, pýta sa žiakov na ich názory, diskutuje s nimi a pokojne vysvetľuje stanoviská, akceptuje aj iné názory žiakov, dáva im aj (reálnu) možnosť voľby prostredníctvom triednej samosprávy, otvorene a ústretovo pracuje s rodičmi v prospech rozvoja žiaka, má dôveru žiaka, nedopusť správanie ponižujúce ľudskú dôstojnosť.

Každý žiak školy – musí vedieť, že škola je tu preto, aby mu čo najviac pomohla k úspešnému a spokojnému životu, aby mu ukázala, čo dokáže a nie dokázala, čo nevie.

Potrebuje jasne a zrozumiteľne definované pravidlá, platné pre všetkých bez rozdielu – (s odmenami a trestami) nielen deklarované. Na zabezpečenie akceptácie týchto pravidiel by sa mal zúčastniť na ich tvorbe. Musí chápať svoje (ľudské) práva.

Každý rodič žiaka školy – má pochopiť prostredníctvom ubezpečenia školy, že **jeho cieľ a cieľ školy je rovnaký – rozvoj dieťaťa** a najlepšou zárukou dosiahnutia tohto cieľa je vzájomná spolupráca a dôvera.

Námety na tvorbu komplexnej školskej stratégie v boji proti šikanovaniu

(vychádzajú z odporúčaní špecializovaných odborníkov v Pedagogicko-psychologických poradniach)

Komplexná školská stratégia musí byť zmysluplná, nesmie byť len formálna, musí byť naplnená reálnymi činmi a mala by mať aj emocionálny rozmer, aby dokázala pôsobiť na zmenu postoja študentov k šikanovaniu.

Jej súčasťou môže byť:

- slávnostné vyhlásenie boja proti šikanovaniu v prvý deň školského roka
- (odporúčame) využitie formy podpisu zmluvy, na tvorbe ktorej sa zúčastňujú aj žiaci - musí byť konkrétna a kontrolovateľná
- zmapovanie situácie o výskyte šikanovania na škole anonymným dotazníkom
- (odporúčame) mapovanie situácie aj priebežne počas roka - dotazníkom, prípadne inými formami
- vyhlásenie týždňa boja proti šikanovaniu počas školského roka, v rámci ktorého sa môžu zorganizovať rôzne akcie - návšteva verejného súdneho pojednávania s témou šikanovania, výtvarná súťaž, relácia v rozhlase, diskusie s odborníkmi ap.
- návrh riešenia modelových situácií šikanovania na hodinách (napr. etiky)
- zvolenie "senátu" zo zástupcov tried a pedagógov školy, ktorý by prejednával a navrhoval sankcie pri riešení prípadov šikanovania podľa školského zákonníka
- súťaž o logo a nápis na tričká proti šikanovaniu, ktoré potom môžu byť zahrnuté do odmienu pri akciách školy
- plán oboznámenia sa s Trestným zákonom a základnými informáciami o šikanovaní - referáty študentov, diskusné kluby, články v školskom časopise, besedy s právnikom, ap.

Stratégia by mala obsahovať:

Zrozumiteľné definovanie šikanovania - jeho prejavy v správaní.

Postup, ako má zareagovať zamestnanec školy, keď sa stane svedkom takého správania.

Presný postup riešenia šikanovania (s kontaktmi na odborníkov, ktorí môžu byť nápomocní pri riešení).

Odporúčania pre žiakov – obeť i svedkov (schránka dôvery, na koho sa môžu obrátiť...).

Systém kontrolných opatrení (a trestov).

Okrem toho je dôležité zvážiť, pre akú formu zverejnenia prípadu a opatrení sa škola rozhodne. V tomto prípade treba zobrať do úvahy účinnosť, ktorý by mohla forma zverejnenia spôsobiť, napr.:

- vznik falošného hrdinstva pri vyhlásení a osobnom pranierovaní vinníka na verejnom zhromaždení školy,
- negatívne city (nenávisť) voči obeť, najmä ak sú postihnutí trestom aj ostatní v triede
- iné reakcie žiakov (neadekvátne), ako chceme dosiahnuť (anonymné a neosobné vyhlásenie cez rozhlas môže pôsobiť formálne, bez emocionálnej odozvy, ktorá by inak mohla prispieť k upevneniu negatívneho postoja k šikanovaniu a k formovaniu pocitu zodpovednosti za svoje činy).

Jednou z **vhodných foriem sú mimoriadne triednické hodiny** v jeden deň (v rovnakom čase) na celej škole, s rovnakým programom – informácia o tom, čo sa stalo, kto, čo spravil, čo porušil, aké mal možnosti nápravy, za čo bo potrestaný.

Dôležité je (podľa stupňa previnenia), **zamerať sa viac na odsúdenie činu, ako človeka**, aby mal otvorenú cestu k zmene/náprave. Dôvernejšia atmosféra v triede umožňuje klásť otázky, diskutovať, navrhovať rôzne riešenia, aby sa nič podobné neopakovalo.

Využitie voľného času ako prevencia šikanovania

Zmysluplné využívanie voľného času v škole počas prestávok, po vyučovaní aj mimo školy je jednou zo základných podmienok úspechu prevencie. Škola by mala využiť všetky možné dostupné príležitosti na získanie prostriedkov, z ktorých by mohla čerpať na voľnočasové aktivity (sponzori na športové materiály, projekty, tvorivosť samotných žiakov a pedagógov, knižnice). Ide nielen o zmysluplné využitie času medzi vyučovacími hodinami, ale aj o psychohygienické hľadisko – odreagovanie nahromadenej energie (niekedy i agresie), podnietenie záujmov, navyše to uľahčí prácu dozorujúceho učiteľa.

Dotazník ako forma získania aktuálnych informácií

Jednou z možností zisťovania skutočného výskytu šikanovania priamo v škole je forma anonymného dotazníka. Na základe informácií, ktoré sa takto získajú je možné pripraviť konkrétne výchovné opatrenia.

Niekoľko praktických odporúčaní pri práci s dotazníkom:

- dôležité je zabezpečiť anonymitu dotazníka, aby vám študenti bez strachu z prezradenia podali čo najviac informácií - študenti môžu vyplňať dotazník v jeden deň, hodinu, jedným typom pera (ideálne by bolo vyplnenie cez školský web prostredníctvom PC), dotazníky musí prevziať dôveryhodná (pre žiakov) osoba,
- odporúčame prieskum dotazníkom opakovať (prípadne sa zamerať na rôzne informácie) aspoň dvakrát do roka,
- význam opakovania prieskumu je viacnásobný, jednak zdôrazňujeme, že riešenie problému berieme vážne a jednak aktualizujeme informácie a prispôsobujeme situácii opatrenia,
- vyhodnotenie a interpretáciu výsledkov zveríme odborne pripravenej osobe (výchovný poradca, školský psychológ, pozvaný odborník z PPP).

ŠIKANOVANIE AKO FENOMÉN TRESTNEJ ČINNOSTI

V súvislosti so šikanovaním v školách a školských zariadeniach sa mnohokrát stáva, že si vinníci i obeť neuvedomujú trestnoprávne hľadisko svojho konania

Základnú orientáciu v tejto oblasti poskytuje dokument MŠ SR (**Metodické usmernenie č. 7/2006-R z 28.marca 2006 k prevencii a riešeniu šikanovania žiakov v školách a školských zariadeniach, na str. 2**), no pre lepšiu orientáciu ponúkame aj tento stručný prehľad v súčasnosti platnej legislatívy v Slovenskej republike.

Vymedzenie základných pojmov

Trestné právo sa rozdeľuje na trestné právo hmotné a trestné právo procesné.

Trestné právo hmotné vymedzuje, čo je trestný čin, aké sú podmienky trestnej zodpovednosti, druhy nápravných výchovných opatrení, ako aj skutkové podstaty konkrétnych trestných činov.

Trestné právo procesné potom upravuje postup pri vyšetrovaní a stíhaní trestných činov.

Trestný čin sa definuje ako "pre spoločnosť nebezpečný čin, ktorého znaky sú uvedené v tomto zákone". Pod znakmi trestného činu sa rozumie skutková podstata činu vymedzená v jednotlivých paragrafoch Trestného zákona (v *materiáli kurzívou uvádzame číslo paragrafu Trestného zákona*).

Páchateľom trestného činu je ten "kto trestný čin spáchal sám" (§ 9 ods.1). Ak bol trestný čin spáchaný spoločným konaním dvoch alebo viacerých osôb, zodpovedá sa každá z nich, ako by trestný čin spáchala sama (spolupáchatelia) (§ 9 odst.2).

Podľa § 10 odst.1 Trestného zákona účastníkom trestného činu je ten, kto úmyselne:

- a. zosnoval alebo riadil spáchanie trestného činu (organizátor)
- b. naviedol iného na spáchanie trestného činu (návodca)
- c. poskytol inému pomoc na spáchanie trestného činu (pomocník)

Trestne zodpovedný nie je ten, "kto v čase spáchania činu nedovršil pätnásť rok" (§ 11) a v čase spáchania činu nebol príčetný (§ 12).

Osobitné ustanovenia o stíhaní mladistvých sa nachádzajú v Siedmej hlave trestného zákona. Podľa neho je za mladistvého považovaná osoba, ktorá v čase spáchania trestného činu dovърšila pätnásť rok a neprekročila osemnásť rok svojho veku (§ 74 ods. 1).

Účelom trestu mladistvého je predovšetkým "vychovať ho na riadneho občana, a to so zreteľom na jeho osobné vlastnosti, na jeho rodinnú výchovu a na prostredie, z ktorého pochádza" (§ 76).

Súd môže mladistvému uložiť tresty odňatia slobody, prepadnutia vecí, vyhostenia a ak je zárobkovo činný, peňažný trest. Trest zákazu činnosti mu môže súd uložiť len vtedy, ak to nie je na prekážku v príprave na jeho povolanie (§ 78).

Trestné sadzby odňatia slobody ustanovené v trestnom zákone sa u mladistvého znižujú na polovicu, pričom horná hranica trestnej sadzby nesmie prevyšovať päť a dolná hranica jeden rok (§ 79 odst.1).

V prípade, že mladistvý spáchal trestný čin, ktorého stupeň nebezpečnosti pre spoločnosť je mimoriadne vysoký, môže mu súd uložiť trest odňatia slobody na päť až desať rokov (§ 79 odst.2).

Trest odňatia slobody sa u osôb, ktoré neprekročili osemnásť rok vykonáva v nápravno-výchovných ústavoch pre mladistvých (§ 81 odst.1).

Pri podmienenečnom odsúdení súd určí skúšobnú dobu na jeden až tri roky (§ 82). Ak súd upustil od potrestania mladistvého, môže požiadať toho, kto je oprávnený ponúknuť záruku za jeho nápravu, aby mladistvý žil riadnym životom (§ 77 odst.1).

Súd môže upustiť od potrestania mladistvého aj vtedy, keď má za to, že ochranná výchova, ktorú zároveň ukladá, zabezpečí nápravu mladistvého lepšie ako trest (§ 77 odst.1).

Ochrannú výchovu môže mladistvému súd určiť podľa § 84 odst.1 *Trestného zákona* vtedy, ak:

- a. o jeho výchovu nie je primerane postarané
- b. jeho doterajšia výchova bola zanedbaná
- c. vyžaduje to prostredie, v ktorom mladistvý žije

Ochranná výchova sa podľa § 85 odst.1 *Trestného zákona* vykonáva v osobitných výchovných zariadeniach a ak to vyžaduje zdravotný stav chovanca v liečebnom ústave.

Chovanec sa tu pod riadnym pedagogickým vedením pripravuje na budúce povolanie (§ 85 odst.2). V súvislosti s posúdením, či má byť nariadená ochranná výchova mladistvého, ukladá sa spravidla orgánu poverenému starostlivosťou o mládež zistiť stupeň rozumového a mravného vývoja mladistvého, jeho povahu, pomery a prostredie, v ktorom žil a bol vychovávaný (§ 292).

Šikanovanie ako trestný čin

Šikanovania sa bezprostredne dotýka § 235 a 237 Trestného zákona v jeho ôsmej hlave, v ktorej sú uvedené skutkové podstaty trestných činov proti slobode a ľudskej dôstojnosti.

Vydieranie vymedzuje § 235 ako trestný čin, ktorého sa dopúšťa ten, "kto iného násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy núti, aby niečo konal, opomenul alebo trpel." Páchateľ tohoto trestného činu sa potresce odňatím slobody až na tri roky (§ 235 odst.1). Odňatím slobody na dva až osem rokov alebo peňažným trestom sa páchateľ potresce, ak spáchal tento čin ako člen organizovanej skupiny, ak ho spáchal so zbraňou, alebo ak ním spôsobil ťažkú ujmu na zdraví alebo značnú škodu (§ 235 odst. 2).

Páchateľ sa potresce odňatím slobody na päť až dvanásť rokov, ak týmto trestným činom spôsobil smrť alebo veľkú škodu (§ 235 odst.3).

Útlak sa v § 237 označuje ako trestný čin, ktorého sa dopúšťa ten, "kto iného núti, zneužívajúc jeho tieseň alebo závislosť, aby niečo konal, opomenul alebo trpel", za čo býva potrestaný odňatím slobody až na dva roky alebo peňažným trestom.

Obmedzovania slobody a vyznania sa podľa § 236 dopúšťa ten, "kto násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou ťažkej ujmy:

- a. núti iného na účasť na náboženskom úkone
- b. zdržuje iného bez oprávnenia od takejto účasti
- c. inému v slobode vyznania ináč bráni

Potresce sa odňatím slobody až na dva roky alebo peňažným trestom."

Problémy pri posudzovaní šikanovania

Uvádzame niekoľko poznámok, kedy môže byť pri výskyte a posudzovaní konkrétnych spôsobov šikanovania v škole podozrenie na páchanie trestného činu a je nutné kontaktovať políciu:

Pri šikanovaní sa môžeme stretnúť "len" s vyhrážaním. Pokiaľ tým vzbudí agresor u iného dôvodnú obavu a dôsledkom je neblahý psychický účinok na obeť, ide tiež o trestný čin. Aj keď sa to dospelému môže zdať banálne, dieťa tým psychicky trpí a možné sú aj trvalé následky.

Násilné odobratie vecí (peniaze, hračky, oblečenie a pod.) aj malej finančnej hodnoty môže byť kvalifikované ako trestný čin lúpeže. Rozhodujúci je totiž samotný fakt, že bolo použité násilie a nie výška hmotnej straty.

Pokiaľ sa šikanovanie prejaví na zdravotnom stave poškodeného, môže ísť o trestný čin ublíženia na zdraví. V tom prípade je nutné ošetrovanie lekára a jeho odborné vyjadrenie.

Ak je šikanovanie založené na úmyselnom poškodení vecí obete, môže ísť o trestný čin poškodzovania cudzej veci.

Je dôležité si uvedomiť, že keď sú páchateľmi deti mladšie ako 15 rokov, nie sú trestne zodpovedné. To však neznamená, že nemôžu byť postihnuté iným spôsobom, pokiaľ bežné výchovné postupy nemajú účinnosť. V takých prípadoch je nutné obrátiť sa na sociálneho kurátora mládeže odboru sociálnych vecí príslušného mestského alebo okresného úradu. Kurátor je oprávnený vo vážnych a odôvodnených prípadoch na základe šetrenia vydať predbežné opatrenie na umiestnenie dieťaťa do príslušného ústavu. Toto

opatrenie platí až do vydania riadneho rozsudku súdu. Z praxe vieme, že realizovať tieto opatrenia je ťažké .

Sexuálne formy šikanovania môžu byť zahrnuté pod trestné činy pokusu o znásilnenie, znásilnenie, pohlavné zneužívanie alebo kupliarstvo.

Rodičia sa pri zanedbávaní výchovy (túlanie, ponocovanie, asociálne správanie) dopúšťajú trestného činu ohrozovania mravnej výchovy, ak svojmu dieťaťu umožňujú viesť záhaľčivý alebo nemravný život a je možné ich pri dokázaní činu odsúdiť.

Pokiaľ k šikanovaniu dochádza v priebehu vyučovania, nesie plnú zodpovednosť za vzniknutú ujmu školské zariadenie a jeho zriaďovateľ. Rodič preto môže požadovať náhradu škody na veciach, aj na zdraví.

Šikanovanie a rodinné prostredie

Keď sa hovorí o šikanovaní medzi deťmi automaticky sa tým myslí šikanovanie v školách. Výskyt toho fenoménu má však svoje korene i v rodine, napr. **domáce násilie v partnerských vzťahoch rodičov a vzťahoch rodičia – deti** s následnými závažnými psychologickými dôsledkami.

Negatívnu rolu zohráva i **nedostatok vrelosti, záujmu a lásky zo strany rodičov** (niekedy len jedného rodiča, najčastejšie otca), celkovo tvrdá nekonzistentná výchova (s telesnými trestami) býva zdrojom vzniku „šikanujúceho správania“, formovania budúceho agresora. Opačná, príliš **protektívna výchova** ma významu **zásluhu na formovaní tzv. obete šikanovania**. Novodobým „rodinným podhubím“ s možnými dôsledkami formovania budúceho agresora je výchova založená na kompenzácii času pre dieťa dostatkom až nadbytkom finančných prostriedkov, prejavom lásky sa stávajú peniaze..

Vyvážená výchova v rodine, založená na vzájomnej **láske, dôvere, podpore** ale aj nevyhnutných **pravidlách**, ktoré členovia rodiny dodržiavajú a kde má dieťa zároveň dostatok **priestoru na rozvoj svojej osobnosti** (zdravého sebavedomia) je najdôležitejšou preventívnou bázou šikanovania v rodine.

AKO SPOZNAŤ, ŽE VAŠE DIEŤA JE ŠIKANOVANÉ

Dieťa môže svojim správaním naznačovať, že je obeťou šikanovania. Preto je veľmi dôležité venovať pozornosť prejavom, ktoré by to mohli naznačovať: (rodič by sa mal **vyvarovať** často sa objavujúcej chybe a tou je **bagatelizovanie**, či **prehliadanie týchto prejavov**)

Dieťa nemá kamarátov, nenavštevujú ho spolužiaci

Zmena správania, dieťa nehovorí o tom, čo sa deje v škole

Bojí sa ísť do školy alebo zo školy (somaticky – bolesti brucha, zvýšená teplota, chce sa škole vyhnúť), mení cestu do školy

Výrazne sa zhorší jeho prospech v škole, nemá o nič záujem

Často prichádza domov zo zašpinenými (poškodenými) šatami, vecami, má modriny, škrabance, iné rany

Stáva sa uzavretým, odmieta alebo dáva nepravdepodobné vysvetlenia vyššie uvedených problémov

Je smutné, depresívne, nechutí mu jesť

Ťažko zaspáva, v noci v posteli plače, má nočný des, vykrikuje zo sna
Nápadne často si pýta peniaze, lebo mu ich niekto „ukradol“, zrazu „stráca“ veci a peniaze

ČO MÔŽU ROBIŤ RODIČIA

Pokúste sa s veľkou dávkou empatie a citlivosti primäť dieťa k tomu, aby vyjadrilo svoje pocity (uvedomte si, že je pod vplyvom strachu, že môže mať paradoxne pocit viny a preto obhajuje agresorov).

Nechajte ho hovoriť, neskáčte mu do reči, povzbudte ho, aby hovorilo a počúvajte (pokiaľ možno pokojne).

Neobviňujte ho z toho, že mu niekto iný ubližuje, nekritizujte, nezosmiešňujte ho

Nesúhlaste s tým, aby sa šikanovanie utajovalo (vysvetlite prečo)

Pokúste sa získať čo najviac dôkazov.

Keď sa šikanovanie vyskytuje v škole, alebo sa inak viaže na školu, bezodkladne navštívte triedneho učiteľa, výchovného poradcu alebo priamo riaditeľa .

Žiadajte, aby škola postupovala podľa odborných pokynov pre riešenie prípadov šikanovania (získajte informácie z odbornej literatúry, internetu, konzultujte s odborníkmi telefonicky, osobne)

Nezabúdajte na dieťa, pomôžte mu zvládať situáciu, obráťte sa na odborníkov (pedagogicko-psychologická poradňa), linka dôvery.

Poslednou možnosťou je obrátiť sa na kontrolné a represívne orgány (Štátna školská inšpekcia, polícia)

(Vybrané) zdroje informácií:

internet

www.statpedu.sk, www.modernaskola.sk (rodičovský servis – adresár všetkých pedagogicko-psychologických poradní na Slovensku), www.infovek.sk (výchovné poradenstvo) www.kpppbb.sk, www.minimalizacesikany.cz,

Odborná literatúra:

Bolest šikanování: M. Kolář, 2001

Agresivita a šikana mezi dětmi: P. Říčan, 1995

Spracovala: PhDr. Ľubica Biziková